

15 ÉVES A KALEIDOSCOPE

Párbeszéd és tudás, tudományos esszé rovat hat esztendeje

15 YEARS OF KALEIDOSCOPE

Dialogue and knowledge, Six years of academic essays

Izsák Éva habil. PhD

ELTE TTK Földrajztudományi Központ

eva.izsak@gmail.com

Initially submitted Sept. 10, 2025; accepted for publication Sept. 30, 2025

Abstract

The genre of the scientific essay is a technique less used in Hungary today. Using the essay genre at a scientific level is difficult, but at the same time it is a desirable method for common understanding the sciences, not their results and their application in everyday life. The aim and requirement the following summary are overviewing the genre history of the scientific essay. This summary presents the development of history of sciences and its representatives in Hungary and abroad.

Kulcsszavak: tudományos esszé, tudománytörténet, műfaj nemzetközi és hazai képviselői

Keywords: Scientific essay, History of Science, representatives in Hungary and abroad

Rovat: Tudományos esszék

Szerkesztő(k): dr. habil. Izsák Éva PhD

<http://www.kaleidoscopehistory.hu/index.php?subpage=rovat&rovatid=66>

„... Az írás kedvéért írok...”

(Esterházy Péter, 1989)¹

Napjaink egyik legnagyobb kihívása az egyre táguló tér ismereteinek összehangolása. Több évszázaddal ezelőtt Európa tudományos specializációkkal és a tudás különböző irányokban történő szakosodásával alakította ki egyetemeit, kutatóintézeteket. A digitális világ eszközei, ismeretei párbeszédre hívhatják a tudományokat. A természettudományos ismeretek társadalomtudományi felhasználása is lényegessé vált. Tudós emberek és nem tudós emberek közötti hídépítés a megértés záloga. Az írások tudományos tartalmához és a megértésükhöz való hozzáférés eszköze lehet a tudományos esszé. Rovatunk indítása közelebb hozhatja a tudományos eredményeket napjaink gondolkodó emberéhez. A tér tágulással egyben az ismeretek bővítését, azok hasznosítását követeli. Reményeink szerint

¹ Valami van. Esterházy Péter válogatott beszélgetések. Magvető 2015

ebben segítenek a magas tudományos szinten írt, tudományokon átívelő és azok között hidat képező munkák. Párbeszéd és tudás közösségét teremtheti az esszé rovat.

A műalkotások készítői üzenetet szeretnének küldeni. Tájékoztatnak arról amit ők látnak, tapasztalnak, ismernek. Formába öntik vágyaikat. Megjelenítve ezzel a hiányt is, amellyel naponta szembenéznek. Jelezni szeretnének valamit, ami fontos számukra. Mondanivalójuk tartalmát megfejtteni komoly és nehéz feladat. Embertársaink, elődeink nyomokat hagytak az utókornak. Nemcsak létezésüket jelezték, hanem ábrázolták mindazt, amit láttak, képzeltek, amire vágytak. Bármiféle emberi alkotást láthatok, elgondolkozom azok üzenetén. Magam elé képzelem alkotóját, környezetét. Geográfusként elhelyezem térben, s így a földrajzi környezet átalakulását vizsgálhatom időben. Megfigyelőként részese lehetek életének. Ismereteim, tudásom terét tágíthatom azzal is, hogy más tudományágak képviselőivel, nagytudású szakembereivel beszélgetek. Végig gondoljuk mit látunk, összesítjük mindazt, amit tudunk. Kérdéseinket megfogalmazva megtudhatjuk hiányainkat, ismereteink deficit pontjait.

Fenti sorokkal, gondolatokkal indult hat esztendeje a Kaleidoscope History folyóiratban a tudományos esszé rovat. Azóta megjelent 30 esszé. A rendkívül változatos, eltérő és nagyon különböző tudományterületek képviselői az írások szerzői. Jól jellemzik az alapvető, embereket foglalkoztató kérdésekre adott próbálkozásokat. Szerzői nemcsak jól írnak, hanem gondolataikkal színesítik is.

Az alábbi rövid írásban szeretném összefoglalni a tudományos esszé nemzetközi és hazai történetét, valamint elemzésre kerül az esszé tudománytörténete és fogalmi rendszere is. Kiemelten foglalkozom a tanulmány végén a tudományos esszé jövőjével is.

A tudományos modellek alternatív valóságot jelentenek. Ezek megértése és megértetése fontos feladat, nélkülözhetetlen lépés társadalom és tudomány között. A tudományos kommunikáció egyik fontos feladata az új ismeretek és felfedezések közérthető közvetítése. Híd a tudomány és nagyközönség között. Nem csupán az ismeretek átadása, hanem morális és társadalmi reflexiók terepe is. Tudományos ismeretek és technológiai újítások kapcsolata egyben a rendszer üzemanyaga. A kritikai gondolkodás és nyitottság a tudás táguló világának kihívása.

A tudományos publikációk számszerű növekedése ma már a kutatói teljesítmény egyik központi mérőszáma, valamint a finanszírozási, pályázati és intézményi elvárásokhoz kötött motiváció is táplálja. Az esszé műfaja elterjesztette a gondolatok világos, rendezett, de egyéni hangon való előadását – ez ma hozzájárul ahhoz, hogy mind több kutató „mer” publikálni és közölni eredményeit: a publikáció a saját gondolatmenet rögzítés egyéni hozzájárulás a tudáshoz. Közép Európa országai a rendszerváltozások után (1990) gyorsan alkalmazkodtak az új kihívásokhoz. Nemzetközi kapcsolatokat, ami új kutatási területeket kerestek és kaptak. Ennek eredménye sokszor a közvetítés hiánya, a gyors közlés értéke lett. A tudományos esszé célja ugyanakkor nem pusztán az új ismeret vagy kutatás közlése, hanem annak

kifejtése és a probléma bemutatása és megvitatása. Illeszkedve. Montaigne 16. században Írt gondolataihoz a sokszor merev tudományos érvelés helyett a kételkedő, gondolkodás és önmagában sokszor kétséges szerző prózáját helyezzük előtérbe.

A tudományos esszé tömör és tárgyyszerű fogalmazása fontos tulajdonság, kerüli a szubjektív, túlzottan érzelmi írást. Ezért is rendkívül nehéz. Követi a logikus szerkezetet, azaz a bevezetést követi a magyarázat, következtetések felépítése majd a zárás. Érvelő jellegű írásmű, amely konkrét problémát vagy kérdést dolgoz fel. Fontos célja, hogy a szerző egyéni gondolatait, véleményét forrásokra támaszkodott témát objektíven, tudományos szemlélettel közvetítsen. Jól meghatározott témát jár körül.

A Tudománytörténeti összefoglaló szorosan kapcsolódik a tudományos gondolkodás és írás fejlődéséhez. Alapjai már az ókori görög valamint római filozófusok műveiben is tapasztalható. Platón² és Cicero³ műveiben már érvelő szövegeket olvashatunk. A modern tudományos esszé a reneszánsz idején alakult ki. Montaigne⁴ írásaiban (Esszék, 1580) személyes tapasztalatokat a filozófiai gondolkodással ötvözte. Annak ellenére, hogy ezek nem tudományos írások létrehozta a műfajt, megteremtette alapjait. A felvilágosodás korában már általánossá vált a tudományos nyelvezet. Ugyanakkor így készültek el Newton⁵, Galilei⁶, Darwin⁷ írásai, amelyek már esszészerű szerkezetben jelentek meg. A 19-20 század külön műfajjá teremtette a tudományos esszét. Megteremtette annak tudományos eszközeit és az objektivitás segítségével alakított hidat és tudományos párbeszédet. Napjainkban is vannak olyan tudósok, újságírók, akik képviselik ezt a területet. Ilyenek például nemzetközi szinten: Y.N. Harari,⁸ T. Marshall,⁹ A.Saini.¹⁰

A hazai tudományos esszé erőssége a nyelvi igényesség és az egyéni látásmód. Ennek ötvözte adja tudományos minőségét és képviselét. Sok magyar esszéíró nemcsak tudományos alaposággal hanem művészi érzékenységgel is fogalmaz. Így írta gondolatait Szerb Antal¹¹, Németh László¹², Hamvas Béla¹³. A máig élő hagyomány folyamatosan illeszkedik és alkalmazkodik az új kulturális kihívásokhoz és szellemiséghez. Kiemelkedő

² Platón összes művei, Atlantis Kiadó, Budapest 1999

³ Cicero válogatott művei. Budapest. Európa kiadó 1974

⁴ Michel de Montaigne Esszék Bukarest, Kriterion kiadó, 1983

⁵ Vekerdi Tamás Így élt Newton. Móra kiadó 1974

⁶ Simonyi Károly: A fizika kultúrtörténete. Budapest, Akadémiai kiadó 1986

⁷ C. Darwin: A Fajok eredete. Magyar Helikon kiadó

⁸ Y.N.Harari: Sapiens. Anómiaként kiadó, 2025

⁹ T. Marshall: A földrajz jövője. Budapest Park kiadó 2024

¹⁰ A. Saini: the return of race science. Science magazin, 2025

¹¹ Szerb Antal: A világirodalom története. Magvető kiadó Budapest 2021

¹² Németh László: Németh László esszéi. DIA <https://opac.dia.hu/results/-/results/20be4867-837e-457d-b69b-22b6996c5d70/solr#displayResult;jsessionid=5DB6049BB0DD47C3CAD05D4285636800>

¹³ Hamvas Béla: hamvas Béla összegyűjtött művei. Medio kiadó, 2024

képviselői: György Péte,¹⁴ Hetényi Zsuzsa,¹⁵ Radnóti Sándor,¹⁶ R. Várkonyi Ágnes,¹⁷ S. Nagy Katalin.¹⁸

Tudományos esszé jövője miatt nagyon fontos röviden visszatekinteni a múltba. Kiemelném a tudományos rasszizmus történetét kezdve az embertípusok elkülönítését és annak szélsőséges, ideológikus szemléletéig. Utalnék itt a „faj” nem biológiai kategóriájának kezelésére. Szeretném jelezni az úgynevezett post-háborús tagadást, mint a túlélés lehetőségét. Amennyiben nem használjuk, az nem eltűnést jelent. A rasszizmus tudományos formája nem tűnt el csak sokszor árnyékban, burkoltan működik. A sztereotípiák legyőzése sokszor az írás őszintesége. A tudományos felelősség a problémák leírását is jelenti. Éppen ezért is nagyon fontos a tudományos esszé elterjedése és hasznosságának pozitív ítélettel. A tudományos őszinteség alapja az írás. Így a tudományos esszé fontossága nőni fog.

Szerző	Cím (Téma)	Módszer (Feltételezés)	Újdonság (Feltételezés)
S.Nagy Katalin	Nap és szimbólumok képzőművészetben	Hold Művészettörténeti elemzés, szimbólumkutató	A nap és hold szimbólumok értelmezéseinek új összefüggései
Reza Mirzaei Raeisabad	Kaleidoscopehistory Journal, its focus and its bilingual nature	Folyóirat bemutatása, szerkesztőségi szempontok ismertetése	A folyóirat jellegének, fókuszának és kétnyelvűségének bemutatása, elemzése
Maksay Gábor DSc	A jövőt nem sejtetem. Klímakatasztrófa felé haladunk?	Tudományos (klíma)elemzés, tények/tendenciák értékelése	A klímakatasztrófa felé vezető út tendenciáinak kritikai áttekintése
S.Nagy Katalin	A hegyekben lakó istenek. Jenei Roland Dániel unokámnak	Művészettörténeti, vallástörténeti, mitológiai elemzés	A hegyi istenek ábrázolásainak és jelentéseinek feltárása
S.Nagy Katalin	Anyaság szimbólumok. Anyaistennők	– Művészettörténeti, szimbolikai, mitológiai megközelítés	Az anyaság szimbólumrendszerének és az anyaistennők kultuszának vizsgálata a művészetben
Faragó Ágnes	Fragmentumok, állomások. Faragó Ágnes tipográfus – festő	Önéletrajzi írás, művészi pályafutás elemzése	Személyes betekintés a tipográfus-festő életművébe, művészeti

¹⁴ György Péter: György Péter esszéi Magvető, 2022

¹⁵ Hetényi Zsuzsa: Nyugati, Keleti. Pesti Kalligram kiadó 2023

¹⁶ Radnóti Sándor: Radnóti Sándor Esszé 1988

¹⁷ R. Várkonyi Ágnes: Századfordulóink. Liget kiadó 1999

¹⁸ S Nagy Katalin: Farkas István nagy monográfia. 1994

Szerző	Cím (Téma)	Módszer (Feltételezés)	Újdonság (Feltételezés)
Forrai Judit Prof. dr. DSc	Emil Schultheisz professzor 10. halálának évfordulóján	Emlékezés, tudományos életrajz, hatástörténeti áttekintés	Schultheisz Emil professzor munkásságának és tudományos örökségének méltatása
S.Nagy Katalin	Állatszimbólumok	Művészettörténeti szimbólumkutatás, kultúrtörténeti megközelítés	Különböző állatszimbólumok ábrázolásának és jelentésének rendszerezése
S.Nagy Katalin	A gyógyító növényekről	Növények szimbolikájának, gyógyászati vonatkozásainak elemzése	Gyógyító növények kultúrtörténeti és szimbolikus szerepének bemutatása
Tibori Theodosia Tímea CSc	Iscsura gondolva	Szociológiai/személyes reflexió, emlékezés	Egy személy (Icsu) életútján/munkásságán keresztül történő társadalmi, szakmai reflexió
Csorba F.László	A természetvizsgáló Csontváry	Művészettörténeti, tudománytörténeti elemzés	Csontváry természethez való viszonyának, tudományos érdeklődésének bemutatása
Zimonyi Nóra hallgató	A fogyatékos test ábrázolása művészetekben	Művészettörténeti, a esztétikai, társadalmi szempontú elemzés	A fogyatékos test művészeti ábrázolásainak változása és társadalmi üzenete
Magyar András László	Thomas Jordan: A járványokról. Latinból fordította Magyar orvostörténeti kontextus László András	A Fordítás, forráselemzés, művének magyar fordítása, orvostörténeti feldolgozása	Thomas Jordan járványokról szóló művének magyar fordítása, orvostörténeti feldolgozása
Csorba F.László	Körforgás-értelmezések: mítosz, művészet, tudomány	Összehasonlító elemzés (mítosz, művészet, tudomány)	A körforgás fogalmának értelmezése a különböző tudományterületeken és kultúrákban
S.Nagy Katalin	Geometrikus elemek a képzőművészetben	Művészettörténeti, formanyelvi elemzés, szimbolika	A geometrikus formák szerepének és jelentésének vizsgálata a képzőművészetben
Csorba F.László	Az elveszett Paradicsom. Kerekasztal beszélgetés egy Bosch kép előtt	Elemző beszélgetés, műértelmezés	Bosch "Az elveszett Paradicsom" képének új interpretációja, több szempontú megközelítés
A. Gergely	Történeti életvilágok – Történelmi, szociológiai, A történelmi életvilágok és		

Szerző	Cím (Téma)	Módszer (Feltételezés)	Újdonság (Feltételezés)
András dr. DSc	Prof. modernitás-értelmezési aspektusok	kultúraelméleti megközelítés	a modernitás értelmezési lehetőségeinek elemzése
Both Mária Gabriella dr. PhD	A gyógyító táj Németh László írásaiban	Irodalmi elemzés, tájföldrajzi, gyógyászati megközelítés	Németh László írásainak elemzése a "gyógyító táj" motívum szempontjából
S.Nagy Katalin	A szín szimbólumokról	Művészettörténeti, szimbolikai elemzés	A színek kultúrtörténeti jelentésének és szimbolikájának bemutatása
S.Nagy Katalin	A négy alapelem a képzőművészetben	Művészettörténeti, szimbolikai megközelítés	A négy őselem (föld, víz, levegő, tűz) ábrázolásának vizsgálata a képzőművészetben
Prof. dr. Hetényi Zsuzsa DSc	A magyar Muhina, Moszkva, Párizs és London idővonalán	Életmű-elemzés, művészettörténet, kultúraközi összehasonlítás	Mukhina magyar vonatkozásainak és nemzetközi (Moszkva, Párizs, London) karrierjének feltárása
Both Mária dr. PhD	Mozaikok a tájfestészet és a geográfia kapcsolatából	Összehasonlító elemzés, interdiszciplináris megközelítés	A tájfestészet és a geográfia közötti kapcsolódási pontok, kölcsönhatások bemutatása
S.Nagy Katalin	Életfa, világfa	Művészettörténeti, mitológiai, szimbolikai elemzés	Az Életfa és Világfa motívumok különböző kultúrákban való megjelenésének bemutatása
Gerdesits Pál MA	Ki vagyok én? - Szárnyas fejdáz 2049	Filmkritikai elemzés, filozófiai megközelítés	A "Ki vagyok én?" kérdéskörének vizsgálata a "Szárnyas fejdáz 2049" című film kapcsán
Várszegi Asztrik püspök	Rembrandt: A tékozló fiú. Gondolatok, benyomások egy reflexió festmény nyomán	Teológiai, művészeti	Rembrandt "A tékozló fiú" festményének teológiai és személyes interpretációja
Békési László PhD. habil.	Pénzföldrajz a Geopolitikában. Európai hatalmak amerikai geopolitikája a pénzügyek tükrében	Geopolitikai, gazdasági/pénzügyi elemzés	Az európai hatalmak amerikai geopolitikájának elemzése a pénzügyi folyamatok tükrében
Izsák Éva dr. habil. PhD	Az első 27 év. Élni jobb, mint nem élni!	Életrajzi tudományos összefoglalása	reflexió, Személyes és szakmai pályá tapasztalatok összegzése, életigenlés
Molnár F	Medicina: egy chymera	Orvostörténeti, kulturális	Az orvostudomány

Szerző	Cím (Téma)	Módszer (Feltételezés)	Újdonság (Feltételezés)
Tamás Prof.Dr.DSc	fél évszázada. Egy áttekintés, kulturális jelenség elemzés vizsgálatának kísérlete	kritikai (medicina) elmúlt fél évszázadának kulturális jelenségeként való vizsgálata	Az irodalmi alkotásokban megjelenő mítoszteremtés mechanizmusainak bemutatása
Prof. dr. Hetényi Zsuzsa DSc	Az irodalmi Irodalomelméleti, mítoszteremtésről kultúraelméleti elemzés		A műalkotások térbeli üzeneteinek, mint "ember alkotta indikátoroknak" a vizsgálata
Izsák Éva dr. habil. PhD	Műalkotások üzenetei múltunkról, térbeliségről, avagy az ember alkotta indikátorok	Geográfiai, művészeti, térsejlepleti elemzés	
Izsák Éva dr. habil. PhD	Esszé rovát Bevezető, beköszöntője megjegyzés	szerkesztői	Esszé rovát indításának bejelentése, célkitűzések ismertetése

Felhasznált irodalom:

- A. Saini: the return of race science.Science magazin, 2025
C. Darwin: A. Fajok eredete. Magyar Helikon kiadó
Cicero válogatott művei. Budapest. Európa kiadó 1974
György Péter: György Péter esszéi Magvető, 2022
Hamvas Béla: hamvas Béla összegyűjtött művei.Mélio kiadó, 2024
Hetényi Zsuzsa: Nyugati, Keleti. Pesti Kalligram kiadó 2023
Michel de Montaigne Esszék Bukarest, Kriterion kiadó, 1983
Németh László: Németh László esszéi.DIA <https://opac.dia.hu/results/-/results/20be4867-837e-457d-b69b-22b6996c5d70/solr#displayResult;jsessionid=5DB6049BB0DD47C3CAD05D4285636800>
Platón összes művei, Atlantisz Kiadó, Budapest 1999
R. Várkonyi Ágnes: Századfordulókink. Liget kiadó 1999
Radnóti Sándor: Radnóti Sándor Esszé 1988
S. Nagy Katalin: Farkas István nagy monográfia. 1994
Simonyi Károly: A fizika kultúrtörténete. Budapest, Akadémiai kiadó 1986
Szerb Antal: A világirodalom története. Magvető kiadó Budapest 2021
T. Marshall: A földrajz jövője. Budapest Park kiadó 2024
Valami van. Esterházy Péter válogatott beszélgetések. Magvető 2015
Vekerdi Tamás Így élt Newton. Móra kiadó 1974
Y.N.Harari: Sapiens. Anómiaként kiadó, 2025